

Всесвітня історія

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-03/146-154>

УДК (UDC) 94 (3) : 32

THE TRANSFORMATION OF POLITICAL POWER IN THE HELLENISTIC PERIOD

Mykola Trubchaninov*

Eduard Khryapin**

Abstract

The aim of this article is to examine the process of transformation of political power during the Hellenistic period and to identify the main mechanisms underlying the transition from the traditional polis model of governance to centralised monarchical forms of statehood. Particular attention is paid to the emergence of Hellenistic monarchies, the role of military power, court culture, and the religious and ideological justification of the ruler's authority.

Research methodology. The methodological framework is based on the principles of historicism, systematicity and objectivity, as well as general scientific and specific historical methods. Historical-comparative, historical-genetic, structural-functional and institutional methods were applied, enabling the evolution of political institutions, mechanisms of legitimisation of power and the relationships between monarchies and Greek city-states to be traced. The analysis is based on material relating to the Ptolemaic, Seleucid and Antigonid states.

Scientific originality. The scientific originality lies in a comprehensive examination of the transformation of political power during the Hellenistic period as a multi-factorial process in which military-political, administrative, religious and cultural mechanisms interacted with one another. The role of standing armies and professional mercenary forces in consolidating the power of the Diadochi and Epigoni has been clarified, as has the significance of the cult of the king and court culture in shaping a new model of political identity. It has been demonstrated that the preservation of the formal autonomy of the city-states was combined with their gradual integration into monarchical administrative structures.

Conclusions. The present study provides grounds for asserting that the transformation of political power during the Hellenistic period was a complex and multidimensional process that encompassed the political, military, administrative, social and religious spheres. The collapse of

* PhD in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World History, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine. E-mail: trubchaninov83@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8432-478X>

** PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of History, Archaeology and Humanities, Kharkiv Academy of Humanities and Pedagogy, Kharkiv, Ukraine. E-mail: khriapine@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4239-5069>

Alexander the Great's empire following his death in 323 BC created the conditions for the formation of a new system of political relations. On the other hand, this process was neither instantaneous nor uniform across all regions: the coexistence of city-state institutions became one of the defining features of the Hellenistic order.

The emergence of the Ptolemaic, Seleucid and Antigonid states marked the establishment of a new model of power, at the centre of which stood the monarch as the supreme military, administrative and political leader. His authority was based not only on the dynastic principle, but also on personal prestige, military victories, control over territory and the ability to ensure the stability of the state. It was for this reason that military power became one of the key instruments for legitimising and maintaining monarchical authority. Standing armies and professional mercenary forces ensured not only external security but also control over the internal political sphere, strengthening the rulers' positions in their relations with local elites and city-states.

Keywords: Hellenism, political power, monarchy, polis, Alexander the Great, Seleucids, Ptolemies, Antigonids, cult of the king, state administration

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В ЕПОХУ ЕЛЛІНІЗМУ

Микола Трубчанінов*

Едуард Хряпін**

Анотація

Метою статті є дослідження процесу трансформації політичної влади в епоху еллінізму та визначення основних механізмів переходу від традиційної полісної моделі управління до централізованих монархічних форм державності. Особливу увагу приділено становленню елліністичних монархій, ролі військової сили, придворної культури та релігійно-ідеологічного обґрунтування влади правителя.

Методологія дослідження. Методологічну основу становлять принципи історизму, системності та об'єктивності, а також загальнонаукові й спеціально-історичні методи. Застосовано історико-порівняльний, історико-генетичний, структурно-функціональний та інституційний методи, що дали змогу простежити еволюцію політичних інститутів, механізмів легітимації влади та взаємовідносин між монархіями і грецькими полісами. Аналіз здійснено на матеріалі держав Птолемейів, Селевкідів та Антигонідів.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у комплексному розгляді трансформації політичної влади в елліністичну добу як багатofакторного процесу, у якому військово-політичні, адміністративні, релігійні та культурні механізми взаємодіяли між собою. Уточнено роль постійних армій і професійного найманого війська у зміцненні влади діадохів та епігонів, а також значення царського культу й придворної культури у формуванні нової моделі політичної ідентичності. Доведено, що збереження формальної автономії полісів поєднувалося з їх поступовою інтеграцією до монархічних адміністративних структур.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що трансформація політичної влади в епоху еллінізму була складним і багатовимірним процесом, який охопив політичну, військову, адміністративну, соціальну та релігійну сфери. Розпад держави Александра Македонського після його смерті у 323 р. до н.е. створив умови для формування нової системи політичних відносин. З іншого боку цей процес не був одномоментним або однаковим для всіх регіонів: співіснування полісних інститутів стає однією з визначальних особливостей елліністичного устрою.

Формування держав Птолемейів, Селевкідів та Антигонідів засвідчило утвердження нової моделі влади, у центрі якої перебував монарх як верховний військовий, адміністративний і політичний керівник. Його влада ґрунтувалася не лише на династичному принципі, а й на особистому авторитеті, військових перемогах, контролі над територією та здатності забезпечувати стабільність держави. Саме тому військова сила стала одним із ключових інструментів легітимації та підтримання монархічної влади. Постійні армії та професійні наймані військові формування забезпечували не тільки зовнішню безпеку, а й

* кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, Україна. E-mail: trubchaninov83@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8432-478X>

** кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, археології та гуманітарних наук, Харківська гуманітарно-педагогічна академія, Харків, Україна. E-mail: khriapine@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4239-5069>

контроль над внутрішнім політичним простором, зміцнюючи позиції правителів у відносинах із місцевими елітами та полісами.

З'ясовано, що елліністична доба стала якісно новим етапом еволюції політичних систем античного світу, сприяла синтезу грецьких і східних традицій державного управління та заклала підвалини подальшого розвитку імперських моделей влади в історії Середземномор'я. Отримані результати дозволяють глибше зрозуміти природу політичної трансформації античного світу та механізми адаптації політичних інститутів до умов великомасштабних державних утворень.

Ключові слова: еллінізм, політична влада, монархія, поліс, Александр Македонський, Селевкіді, Птолемеї, Антигоніди, царський культ, державне управління

Цитування: Трубочанінов, М., & Хряпін, Е. (2026). Трансформація політичної влади в епоху еллінізму. *Консенсус*, 3, 146–154. <https://doi.org/10.3110/consensus/2026-03/146-154>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/244>

Постановка проблеми. Епоха еллінізму є одним із найбільш динамічних періодів в історії античного світу. Вона ознаменувала собою докорінні зміни у політичній організації суспільства, що були спричинені наслідками завоювань Александра Македонського. Якщо класична Греція характеризувалася домінуванням незалежних полісів, заснованих на принципах громадянської участі та самоврядування, то після розпаду імперії Александра відбулося формування великих територіальних держав, у яких центральне місце посідала монархічна влада.

Проблема трансформації політичної влади в епоху еллінізму залишається однією з ключових у сучасній історичній науці, оскільки саме в цей період відбувся фундаментальний перехід від класичної полісної системи до монархічних держав імперського типу. В українській історіографії дана проблема розглядається як процес формування нових моделей державності, що поєднували грецькі політичні традиції та східні механізми влади.

Як підкреслює А.Л. Зелінський¹, елліністичні держави, зокрема Птолемеївська монархія, демонструють складний механізм трансформації громадян еллінської ойкумени у підданих царської влади, що свідчить про зміну самої природи політичної суб'єктності в античному світі. Це дозволяє розглядати елліністичну монархію як якісно новий етап еволюції державних інститутів.

Попри наявні дослідження, в українській науці залишається недостатньо розробленим питання комплексного аналізу взаємодії військово-політичних, адміністративних механізмів влади в елліністичних державах. Зокрема, потребує подальшого вивчення проблема співвідношення монархічної влади та автономії грецьких полісів у межах держав Птолемеїв, Селевкідів і Антигонідів.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю узагальнення українських наукових підходів до аналізу трансформації політичної влади в елліністичну добу та визначення її ролі в еволюції античних державних систем.

¹ Зелінський А.Л. Трансформація громадян еллінської ойкумени у птолемеївських підданих: автореф. дис.... к. іст. н.: 07.00.02 «Всесвітня історія»; Київський нацпо ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 20 с.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика елліністичної монархії та політичної трансформації активно розробляється в сучасній історіографії. Значний внесок у вивчення царської влади зробили Р. Струтман, який дослідив формування придворної культури та політичної ідеології елліністичних монархій, а також механізми легітимації влади правителів.

Важливе значення мають праці, присвячені концепції універсальної монархії, яка стала одним із ключових елементів політичної думки елліністичного світу. Дослідники підкреслюють, що образ Александра Македонського став основою для формування нових моделей царської влади, які поєднували грецькі та східні традиції державного управління.

Важливий внесок у розробку проблеми елліністичної монархії зробив А.Л. Зелінський², який у своїх працях досліджує політичну систему Птолемеївської держави та трансформацію влади від традиційної еллінської моделі до сакралізованої монархії фараонського типу. Дослідник підкреслює, що елліністичні правителі формували нову політичну реальність, у якій поєднувалися грецькі та східні принципи управління, а влада монарха набувала надполітичного, ідеологічно закріпленого характеру.

У праці, присвяченій першим століттям Птолемеївської монархії, Зелінський розкриває механізми сакралізації влади, зокрема через ритуали царського культу, що дозволяло інтегрувати різноманітне населення елліністичного Єгипту в єдину політичну систему. Це дозволяє розглядати елліністичну державу як складну модель культурно-політичного синтезу, де влада базувалася не лише на військовій силі, а й на ідеологічному конструюванні образу правителя.

Окремий напрям українських досліджень представлений роботами В. Котенко³, яка аналізує економічні та міжрегіональні зв'язки елліністичного світу, зокрема взаємодію Єгипту з Північним Причорномор'ям. Дослідниця підкреслює, що елліністичний світ функціонував як єдина система політичної та економічної взаємодії, де політична влада була тісно пов'язана з торговельними та культурними процесами, що виходили за межі окремих держав.

Важливим для розуміння еволюції політичної влади є також сучасні українські студії, присвячені елліністичній політико-правовій думці. Зокрема, Ю.О. Загуменна⁴, досліджує концепт публічної безпеки в античному світі, зазначаючи, що в елліністичну добу відбувається посилення ролі державних інститутів, юридизація політичного життя та формування нових уявлень про порядок і стабільність у суспільстві.

Узагальнюючи сучасний стан української історіографії, слід зазначити, що дослідники переважно акцентують увагу на окремих аспектах елліністичної

² Ibid. С. 9.

³ Зелінський А.Л. Від базилевсів-фараонів до фараонів-базилевсів: перші 100 років птолемеївської монархії: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 108.

⁴ Загуменна Ю.О. Проблеми публічної безпеки в елліністичній політико-правовій думці Античної Греції. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 100. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/203/184>

політичної системи: монархічній ідеології (А. Зелінський), економічній інтеграції регіонів (В. Котенко), а також політико-правових концептах управління (Ю. Загуменна). Водночас недостатньо розробленими залишаються проблеми комплексної взаємодії військово-політичних, адміністративних та ідеологічних механізмів влади в елліністичних державах, а також порівняльний аналіз моделей правління Птолемеїв, Селевкідів і Антігонідів.

Таким чином, сучасна українська історіографія створює ґрунтовну базу для подальшого дослідження трансформації політичної влади в епоху еллінізму, проте потребує подальшого синтетичного узагальнення означених підходів.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз процесу трансформації політичної влади в епоху еллінізму, визначення основних чинників переходу від полісної автономії до монархічних систем та з'ясування особливостей функціонування влади в елліністичних державах.

Основний виклад матеріалу. Наприкінці 4 ст. до н.е. політична система грецького світу перебувала у стані глибокої кризи. Після Пелопоннеської війни традиційний поліс поступово втрачав здатність забезпечувати політичну стабільність та ефективне управління. Постійні міжусобні конфлікти, економічні труднощі та боротьба за гегемонію між провідними державами Греції сприяли ослабленню класичної полісної моделі та стали політичними передумовами трансформації краю⁵. Важливим чинником трансформації політичної влади стала мілітаризація державного управління. Армія перетворилася на ключовий інструмент утримання влади, а правителі елліністичних держав спиралися на професійні військові формування та систему найманців. Це особливо проявилось у державах Птолемеїв, Селевкідів та Антігонідів, де військова еліта відігравала провідну роль у політичних процесах⁶.

Піднесення Македонії за правління Філіппа II стало відповіддю на кризу політичної роздробленості. Перемога македонян у битві при Хероней 338 р. до н.е. фактично поклала край незалежності більшості грецьких полісів і створила передумови для формування нової політичної системи.

Вирішальне значення мали завоювання Александра Македонського. Упродовж короткого часу було створено величезну державу, яка охопила території від Балкан до Індії. Управління такими просторами вимагало нових форм організації влади, що виходили за межі традиційних полісних механізмів⁷.

В той же час взаємовідносини між монархіями та грецькими полісами набули складного характеру. Поліси формально зберігали автономію, однак фактично

⁵ Austin M.M. The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. P. 35. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/hellenistic-world-from-alexander-to-the-roman-conquest/>

⁶ Boehm R. City and Empire in the Age of the Successors: Urbanization and Social Response in the Making of the Hellenistic Kingdoms. Oakland: University of California Press, 2018. P. 308. URL: <https://www.ucpress.edu/book/9780520295333/city-and-empire-in-the-age-of-the-successors>

⁷ Errington R.M. A History of the Hellenistic World: 323–30 BC. Malden, MA: Blackwell Publishing, 2008. P. 41. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470773411>

залежали від царської влади через систему фінансового, військового та дипломатичного контролю. Це створило нову модель «обмеженої автономії», яка стала характерною рисою елліністичного політичного простору⁸.

Після смерті Александра Македонського його держава розпалася на низку великих монархій, які очолили діадохи. Найвпливовішими серед них стали держава Селевкідів, Єгипет Птолемеїв та Македонське царство Антігонідів.

На відміну від класичних грецьких полісів, ці держави являли собою великі територіальні утворення зі складною адміністративною структурою. Влада концентрувалася в руках монарха, який виступав головним військовим керівником, верховним суддею та джерелом законності⁹.

Елліністичні царі прагнули підкреслити свою виняткову роль через систему титулів, урочистий церемоніал і культ правителя. Формування придворної культури стало одним із найважливіших інструментів політичної легітимації. Царський двір перетворився на центр політичного життя, де приймалися ключові рішення та формувалася державна політика.

Легітимація монархічної влади. Однією з головних проблем елліністичних монархій було забезпечення легітимності влади. На відміну від спадкових східних династій, діадохи походили з оточення Александра й потребували обґрунтування своїх претензій на престол.

Важливим чинником легітимації стала ідея спадкоємності щодо Александра Македонського. Практично всі елліністичні правителі позиціонували себе як продовжувачі його справи та носії його політичної спадщини.

Важливим елементом трансформації політичної влади стало формування нової ідеології, яка обґрунтовувала сакральний характер монархії. У елліністичний період формується культ правителя, що поєднував грецькі уявлення про басилевса з східними традиціями обожнення монарха.

У працях українських дослідників підкреслюється, що царський культ виконував функцію політичної інтеграції суспільства та забезпечення лояльності населення до влади монарха¹⁰.

Особливо яскраво це проявилось в Єгипті, де Птолемеї були не лише політичними правителями, але й фараонами, що дозволяло їм легітимізувати владу через релігійні інститути. Провідну роль відігравав культ правителя. У багатьох містах царі отримували божественні почесті, що сприяло сакралізації влади та зміцненню авторитету монархії. Дослідники зазначають, що культ правителя став важливим механізмом інтеграції різноманітних етнічних і культурних груп у межах великих держав.

⁸ Erskine A. Ruler cult and the Early Hellenistic City. In: *The Age of the Successors and the Creation of the Hellenistic Kingdoms*. Leuven: Peeters Publishers, 2014. P. 502. URL: https://www.peetersleuven.be/detail.php?search_key=9789042930420&series_number_str=

⁹ Зелінський А.Л. Птолемеї та хеб-сед: характер застосування ритуалу сакрального оновлення в елліністичному Єгипті. *Сходознавство*. 2022. № 90. С. 74.

¹⁰ Зелінський А.Л. Трансформація громадян еллінської ойкумени у птолемеївських підданих... С. 14.

Царська влада також спиралася на військовий авторитет. Перемоги у війнах та успішне керівництво армією залишалися важливими джерелами політичного престижу. Саме військова сила часто визначала стабільність династій та їхнє становище у міжнародних відносинах.

Попри утвердження монархічної влади, поліси не зникли як політичні одиниці. Вони продовжували відігравати важливу роль у системі державного управління. Елліністичні царі були зацікавлені у співпраці з містами, оскільки саме поліси забезпечували надходження податків, людських ресурсів і військових контингентів. У багатьох випадках міста зберігали певний рівень автономії, проте їхня політика дедалі більше залежала від царської влади.

Взаємовідносини між монархами та містами будувалися на принципі взаємної вигоди. Царі надавали привілеї, фінансову підтримку та захист, а міста демонстрували лояльність і визнавали верховенство монарха. Така система створювала нову модель політичної інтеграції, що поєднувала елементи автономії та централізації.

Важливою особливістю елліністичних монархій стало поєднання грецьких та східних традицій управління. Македонські правителі активно використовували адміністративний досвід Ахеменідів, адаптуючи його до нових політичних умов¹¹.

Трансформація політичної влади в епоху еллінізму мала далекосяжні наслідки для розвитку античного світу. Вона сприяла формуванню нових моделей державності, заснованих на поєднанні монархічної централізації та локального самоврядування.

Елліністичні монархії стали своєрідним перехідним етапом між класичним полісом та імперськими структурами Риму. Саме в цей період були вироблені принципи управління великими багатонаціональними державами, які згодом стали характерною рисою середземноморських імперій.

Таким чином, трансформація політичної влади в епоху еллінізму була багатофакторним процесом, що включав:

- ✓ кризу полісної системи;
- ✓ мілітаризацію політики;
- ✓ адміністративну централізацію;
- ✓ формування культу правителя;
- ✓ інтеграцію полісів у монархічні структури;
- ✓ економічну глобалізацію елліністичного світу;
- ✓ юридизацію управління.

Українська історіографія розглядає ці процеси як становлення нової моделі державності, у якій монархічна влада стала основою політичної організації, а елліністичний світ – першою формою надрегіональної імперської системи в історії Європи та Сходу¹².

¹¹ Котенко В. Міжрегіональні економічні зв'язки елліністичного Єгипту та Північного Причорномор'я. *Електронний архів НаУКМА*, 2019. С. 25. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b4833b4d-c01e-4351-8a67-253e3849e59d>

¹² Загуменна Ю.О. Проблеми публічної безпеки в елліністичній політико-правовій думці... С. 100.

Висновки. Таким чином, епоха еллінізму стала періодом глибокої трансформації політичної влади. Криза полісної системи та завоювання Александра Македонського створили передумови для формування нових монархічних держав. Влада монархів ґрунтувалася на поєднанні військової сили, адміністративного контролю, релігійної та придворної ідеології.

Елліністичні монархії не ліквідували поліси, а інтегрували їх у нову систему державного управління. У результаті сформувалася складна політична модель, що поєднувала елементи місцевої автономії та централізованої влади. Важливим досягненням доби стало утвердження концепції універсальної монархії, яка справила значний вплив на подальший розвиток політичної думки та державних інститутів античного світу.

REFERENCES

- Zelinskyi, A.L. (2004). Transformatsiia hromadian ellinskoï oikumeny u ptolemeivskykh piddanykh [Transformation of the citizens of the Hellenic oikoumene into Ptolemaic subjects]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Zelinskyi, A.L. (2020). Vid basylevsiv-faraoniv do faraoniv-basylevsiv: pershi 100 rokiv ptolemeivskoi monarkhii [From Basileus-Pharaohs to Pharaohs-Basileuses: The First 100 Years of the Ptolemaic Monarchy]. Vinnytsia-Kyiv: TOV «TVORY» [in Ukrainian].
- Zahumenna, Yu.O. (2022). Problemy publichnoi bezpeky v ellinistychnii polityko-pravovii dumtsi Antychnoi Hretsii [Problems of public security in Hellenistic political and legal thought of Ancient Greece]. *Nove ukrainske pravo*, 1, 94–102. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.14> [in Ukrainian].
- Austin, M.M. (2006). *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/books/hellenistic-world-from-alexander-to-the-roman-conquest/> [in English].
- Boehm, R. (2018). *City and Empire in the Age of the Successors: Urbanization and Social Response in the Making of the Hellenistic Kingdoms*. Oakland: University of California Press. Retrieved from: <https://www.ucpress.edu/book/9780520295333/city-and-empire-in-the-age-of-the-successors> [in English].
- Errington, R.M. (2008). *A History of the Hellenistic World: 323–30 BC*. Malden, MA: Blackwell Publishing. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470773411> [in English].
- Erskine, A. (2014). Ruler cult and the Early Hellenistic City. In *The Age of the Successors and the Creation of the Hellenistic Kingdoms* (pp. 499–517). Leuven: Peeters Publishers. Retrieved from: https://www.peetersleuven.be/detail.php?search_key=9789042930420&series_number_str= [in English].
- Zelinskyi, A.L. (2022). Ptolemei ta kheḗ-sed: kharakter zastosuvannia rytualu sakralnoho onovlennia v ellinistychnomu Yehypti [The Ptolemies and Heb-Sed: the nature of the use of the ritual of sacred renewal in Hellenistic Egypt]. *Skhodoznastvo*, 90, 63–92 [in Ukrainian].
- Kotenko, V. (2019). Mizhrehionalni ekonomichni zviazky ellinistychnoho Yehyptu ta Pivnichnoho Prychornomoria [Interregional economic relations of Hellenistic Egypt and the Northern Black Sea region]. *Elektronnyi arkhiv NaUKMA*. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b483b4d-co1e-4351-8ae7-253e3849e59d> [in Ukrainian].

Отримано 13.08.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 26.08.2026

Прийнято до друку 28.08.2026

Submitted 13.08.2026

Received in revised form 26.08.2026

Accepted for publication 28.08.2026